

МЕДИА ЭТИКА

Жас мамандардың тәжірибесінен

Цензура және алдын ала шектеу

Дәрістің негізгі терминдері

Цензура (лат. *senseo* – бағалаймын, пікір айтамын) – баспасөзді, басқа да бұқаралық ақпарат құралдарын мемлекеттік қадағалау немесе белгілі бір қоғамдық бірлестіктердің қадағалауын жүзеге асырушы субъект.

Сұхбат – «*inter*» – өзара қатынасты бағыттас деген мағынаны берсе, «*view*» сөзінің мағынасы – «көзқарас», «пікір» дегенді білдіреді. Публицистикалық жанр, журналистің бір немесе бірнеше тұлғамен әңгімесі.

Southern Poverty Law Center (SPLC) – кедейлердің құқын қорғайтын Оңтүстік орталық, Американдық құқықтық және құқық қорғау ұйымы.

Оқиға: сыныптағы өзгеше кездесулер

2011 жылы наурыз айында Ла Саль университетіне Vinny Vella апталық газетінің бас редакторы бір қызықты жаңалық естиді: бизнес-факультет профессоры Джек Раппапорт кампустағы студенттерге спутниктік арналар арқылы қосымша семинар өткізу барысында экзотикалық би билеген адамдарды көрсетеді. Бұл оқиға кез келген журналистің бәсекелік ынтасын оятып, оқырмандарды таңдандыра жаңалық болары сөзсіз. Оның үстіне оқиға Ла Саль секілді католик мекемесінде болып жатса, Велла газет редакторы Люк Гарольдты осы ақпаратты тексеруге жіберді.

Тығырық: журналистер немесе журналист еместер

Студент журналистер деканға барып, материалды жариялауға рұқсат сұрады. Велланың айтуынша, басшылық тағы да қарсы болды. Бірнеше сағаттан кейін декан студенттерге материалды 14 сәуірден кейін, университет заңгерлерінің алдынан өткен соң ғана жариялауға рұқсат бере алатынын айтты. Велла материалға газеттен алдын ала орын белгілеп қоюды сұрады. Бұрын университет кейбір материалдардың төменгі жақта орналастыруды сұрайтын. Мысалы, ұрлық немесе басқа да оқиғалар солай жарияланатын. Декан Веллаға мақаланы елеусіз жерге орналастыруды тапсырды. Редакторлар тағы да не істерін білмей қалды.

Шешім: олар енді не істеуі керек?

Смит пен Гарольд пікірін білу үшін Раппапортқа барды. «Біз қатты ашулы болдық. Люк екеуіміз деканға қарсы шығып, материалды жариялай салғымыз келді», – дейді Смит. Бірақ мұндай әрекет басылымға кері әсер етіп, газет басшылық пен журналистер арасындағы ыңғайсыз жағдайда қалатындықтан, райларынан қайтты. Сондықтан университетте журналистика бағдарламасынан сабақ беретін профессор Джон Кеннедиге барып, өз шағымдарын айтты. Олар не істеуі керек? Кеннеди оларға нақты былай істеңдер деген кесімді сөз айтпайтынын, тек бағыт-бағдардың бірнеше нұсқасын ұсынатынын айтты. Ал шешімді студенттер қабылдауы керек. Өйткені қандай шешім болса да, салдары соларға тиеді. Кеннедидің пікірінше, шешімнің үш нұсқасы бар: бірі – басшылықтың айтқанын істеу, екіншісі – оларды тыңдамай, өзің қалағандай етіп жариялау, не болмаса үшінші жолды ойластыру. Ақылдаса келе олар материалды төменгі жаққа жариялап, оның үстін бос қалдыру керек деп шешті. Бұл Кеннедидің айтқан үшінші жолы, яғни өзіндік нұсқаны ойлап табу еді.

Іс-әрекет құралы: Ақиқатты іздеу және тәуелсіздік

Оқу орнының журналисі, әсіресе жекеменшік оқу орнының студенттері цензураға тап болады. Ал жекеменшік университет пен колледж студенттері мемлекеттік оқу орнының

журналистерімен тең құқықта емес. Ең кең қолданыстағы Этика кодексін кәсіби журналистер қауымдастығы қабылдаған. Ол төрт негізгі принципті ұсынады: «Ақиқатты іздеу және хабарлау»; «Зиянды азайту»; «Тәуелсіз әрекет ету», «Ашық болу». Кодексте цензураға қатысты этикалық мәселелер туралы ештеңе айтылмаса да, Ла Саль университетінің журналистері ортақ принциптердің үшеуіне жүгінді: ақиқатты іздеу, тәуелсіздік және өз әрекеттеріне жауапкершілік алу. Цензураға қатысты студент-журналистерге мынандай кеңестер бар:

1. Материалды дайындамас бұрын оқиғаны зерттеу. Бұл кез келген оқиға үшін маңызды. Әсіресе әкімшілікке байланысты болса, ерекше әділдікті қажет етеді. «Егер сіз дайын болмасаңыз немесе кемшіліктері болса, сізге қарсы аргумент артады», – дейді Велла. Материалдың толық дайын екеніне көз жеткізу керек.

2. Адал және сенімді болу. Әкімшілік өкілдеріне жауап беруге мүмкіндік беріңіз. Олармен сөйлесіп, қарсылықтарын бағалаңыз. «Олар неге «жоқ» дейді? Ақпаратты нақты емес деп отыр ма? Әлде жаман жарнама керек емес дегені ме?» дейді Велла. Колледж ішінде студент журналистерді әкімшіліктің қыспаққа алуы бірінші рет емес. «Шыдамның соңғы тамшысы осы болды. Бірінші рет «жоқ» деп тұрса жағдай басқа. Ал қайта-қайта қайталана берсе, неге үнемі кедергі келтіреді, мен оларға енді көрсетемін» деген де ой келеді», – дейді Велла.

3. Ұстаздардан кеңес алу. Кеңесшілер немесе ұстаздар жұмысыңызды жақсы бағалап, қамқоршы бола алады.

4. Әкімшілікке түсіндіруге дайын болу. Кәсіби журналистер секілді редакторыңызға оқиғаның маңызын түсіндіріп беріңіз. Атқарған жұмысыңыз, оқиғаның маңызын, қоғамдық қызметке әсерін толығырақ түсіндіріп беріңіз. Сіздің ойыңыздағы этикалық императивтерге тоқталыңыз.

5. Басшылықты игілікті әрекеттерге шақыру. Вашингтондағы коммерциялық емес ұйым – Студенттік медианың заң орталығы оқу орындарында белгілі бір деңгейде цензура болғанымен, білім саласында ол принциптерді қолдана беруге болады деген сөз емес. Университеттердегі тәуелсіз БАҚ демократияның маңызды бөлігі. Сонымен қатар діни мектептерде де ескеретін нәрсе – дін еркіндігі баспасөз еркіндігінің тек бір бөлшегі ғана. SPLC ережесі бойынша «діни оқу орындар журналистерді қорғайтын кепілдіктерге ие болу құқықтары үшін күресуі керек». Оқиғаны оқу орны шеңберінен кеңірек деңгейде қарастыру БАҚ саласында істейтін түлектердің қолдауын сұраңыз. Олар да сізге көмек көрсете алады. Студент-журналистер оқиғаның маңызына қарай басқа да ақпараттық орталықтарға шағым түсіре білуі керек. Көптеген оқу орындары жаман жарнамадан қашады. SPLC ережесінде: «Әкімшіліктің цензурасы келесі жылы оқу орнына қабылдау көрсеткішін төмендетуі ықтимал. Сол себепті басшылық өз шешімін өзгертуі мүмкін» делінген.

Соңы: үлкен нәрсенің бөлшегі

Шешім барлығына бірдей ұнай қойған жоқ. Кейбірі бұл кәсіби қадам емес деген пікірде болды. Газет кеңесшісі, PR маманы бұл шешім туралы білмеген еді. Велла оларға әкімшілік тәртіпке байланысты әдейі хабарламағанын жеткізді. Смит осы жағдайға қатысты екінші білдірді. «Біз оны автобустың астына итеріп жібергендей болдық. Жақсы қарым-қатынаста едік, мынауымыз дұрыс болмады деп ойлаймын. Ол әкімшілік пен газеттің арасын байланыстырып тұратын», – деді Смит.

Мемфис университетінің The Daily Helmsman басылымының бұрынғы редакторы Челси Бuzер туралы оқыңыз. Ол университет қалашығында болған зорлау оқиғасы туралы жазып, полиция қызметкерлері студенттерді сақтандыра алмағанын айтқан. Бuzер колледж әкімшілігі тарапынан цензураға тап болды. Оны газет бюджетін азайтамыз деп қорқытты. Кейбір штаттардың заң шығарушы органдары студент журналистерді қорғау үшін өз заңдарын қабылдаған. Мысалы, 2006 жылы Калифорнияда жекеменшік оқу орындарының журналистері мемлекеттік университет журналистерімен тең құқыққа ие болды.

Дәрісті қорытындыласақ, цензура және алдын ала шектеу, ұжымдық журналистикада әкімшілердің журналистерге қарсы болуы, өз ұстанымына берік болу.

Өзіндік жұмыстар тапсырмалары

1. Материалды сілтеме арқылы жариялау шешімімен келісесіз бе?
2. Әкімшілік тарапынан кедергілер болмас үшін қандай әдістерге жүгінер едіңіз?
3. Журналистердің материалды мақала соңында «төменгі сілтеме арқылы көріңіз» деген жазбамен жариялауы алдауға жата ма?
4. Сіздің ойыңызша, әкімшіліктің студенттік медиаға деген көзқарасын өзгерту үшін журналистер не істеуі керек?
5. Кейбір жағдайда цензураға тап болған студенттер жеке қаржы көздері арқылы жеке газеттер ашып, қаржылық тәуелділіктен арылады. Ондай шешімнің қандай артықшылықтары мен кемшіліктері бар?
6. Сіз университет газетіне жаңа редактор болсаңыз, оқу жылын қалай бастар едіңіз?

Бақылау жұмыстары

1. Материалды дайындамас бұрын оқиғаны зерттеу қажет деп санайсыз ба?
2. Адал және сенімді болу деген ұғымға түсінік беріңіз.
3. Материалыңыз редакцияға жіберместен бұрын ұстаздардан кеңес алу жөн бе?
4. Кәсіби журналистер секілді редакторыңызға оқиғаның маңызын түсіндіру қажет деп санайсыз ба?
5. Жұмыс барысында оқиғаның маңызын, қоғамдық қызметке әсерін толығырақ түсіндіру қажет деп санайсыз ба?
6. Сіздің ойыңыздағы этикалық императивтерге тоқталыңыз.
7. Басшылықты игілікті әрекеттерге шақыру дұрыс деп санайсыз ба?

Дереккөздер

1. <http://www.splc.org/article/2009/02/splc-college-student-media-model-guidelines>.
2. http://www.collegemedia.org/about_cma/code_of_ethics/.
3. <http://ajrarchive.org/Article.asp?id=5444>.
4. <http://www.firstamendmentcenter.org/calif-expands-freedoms-for-college-press>.